

Kollokvium a zöldség-gyümölcs kereskedelem szociológiai aspektusairól

A zöldség-gyümölcs piaccal foglalkozó [Végétable](#) szakmai folyóirat 2011. októberi (282.) számának szerkesztőségi cikkében a főszerkesztő, Jean Harzig a következő kérdést tette föl: amikor a francia gazdaság külkereskedelmi mérlege minden korábbinál deficitesebb, minden lehető eszközzel a helyrebillentésén kellene dolgozni, elsősorban többet exportálva és kevesebbet importálva. A helyzet a gazdaság szinte minden ágára igaz, mégis egyik iskolapéldája az összességében egyébként rendszeresen 8-9 milliárd eurós külkereskedelmi többletet produkáló élelmiszer-gazdaságon belüli zöldség-gyümölcs szektor, aminek jövőjét a szakma évek óta borúsán látja, az aggodalmak pedig az idei szezon nyomán tovább erősödtek. Csak paradicsomból az ország évente félmillió tonnát importál, az ezért kifizetett pénzzel, ahogy a főszerkesztő fogalmaz, a franciák a spanyol, marokkói (és belga, holland) gazdákat támogatják. ***Fölteszi a kérdést: ha a francia termelők megkapnák ugyanazokat a támogatásokat, amiket pl. a spanyolok, nem lenne-e ennek tényleg érdemi gazdasági és szociális pozitív hatása az országon belül?***

Ehhez a témához szervesen kapcsolódott a nemzeti mezőgazdasági kutató intézet, az INRA által szervezett kollokvium-sorozat októberi eseménye, ami az intézethálózat Párizshoz közeli egységében, Ivry-sur-Seine-ben zajlott, és a zöldség-gyümölcs szektort elsősorban szociológiai aspektusokból vizsgálta.

Tagadhatatlan, hogy Franciaországban is a nagyáruházak bonyolítják le a zöldség-gyümölcs értékesítés döntő részét, a klasszikus kiskereskedelem aránya egyre kisebb, míg a termelői közvetlen értékesítés általában 5-10%-os arányt képvisel, ami természetesen terméktől, földrajzi elhelyezkedéstől, vásárlói célközönségtől egyaránt függ. Elméletben a közvetlen értékesítés legnagyobb előnye, hogy a megtermelt hozzáadott-érték teljes egészében a termelőnél marad, ám a gyakorlati kivitelezés – az alacsony részarány is ezt mutatja – nem a legegyszerűbb. A termelők ennek ellenére, elsősorban a nagyobb agglomerációkban és azok vonzáskörzetében, egyre újabb formáit próbálják megvalósítani ennek – az egyik sajátos formája ennek a nagyobb vasútállomásokon a késő délután és este hazatérő ingázókat célzó, az évszaktól függő összeállítású friss zöldség-gyümölcs egységcsomagok értékesítése.

Mindezekkel együtt a közvetlen értékesítéssel foglalkozó termelők aránya a napi élelmiszer-piacokon egyre kisebb, elsősorban a városokban szorultak vissza a viszonteladókkal szemben, akik egész évben nagyjából ugyanazzal a választékkal, minimális szezonalitással vannak jelen, az árut pedig döntően valamelyik nagybani piacról (MIN) szerzik be. Ez nem zárja ki, hogy helyi árut is forgalmazzanak, mivel a párizsi nagybani piacon ([Rungis](#)) is van egy kifejezetten a régió zöldség-gyümölcs termelői által működtetett és regionális termelésű árut nagyban kínáló csarnok, de általában a nagykereskedőktől beszerzett áru a jellemező a viszonteladók kínálatában. A termelői értékesítésben sokkal nagyobb mértékben van jelen a szezonális, így hacsak nincs kifejezetten hűsége vevőkör, a helyi piacokon könnyen háttérbe szorulhatnak, ami a megélhetésüket is veszélyeztetheti. Így sokan kényszerűségből arra kényszerülnek – bármennyire is megvetett volt ez korábban a direkt piaci értékesítéssel foglalkozó termelők körében – hogy a piaci helyzetük stabilizálása érdekében részben viszonteladói tevékenységet is folytassanak, amivel a stand kínálatát szélesítik és a szezonális negatív hatásait csökkenthetik. Ez sokak számára morális kérdéseket is fölvet, hiszen korábbi elveiket kell föláldozni a saját és a családjuk megélhetése oltárán, ez egyaránt jellemzi a konvencionális és a biológiai termesztésből származó árut értékesítő gazdákat.

A klasszikus értékesítési formában, azaz a nagykereskedelem felé értékesítők esetében sem egyszerűbb a helyzet. Az 1996-os zöldség-gyümölcs közös piacszabályozás reformja során lényeges változásokat vezettek be a támogatások, elsősorban a piaci zavarokat kezelők folyósításának feltételeit illetően. Ez érdemi átalakulást indukált a termelői szervezetek struktúrájában, a termelők szerveződésében, és egyre fontosabb céljuk lett a termelői jövedelmek biztosítása, noha számos, elsősorban strukturális és mentalitásbeli problémát nem sikerült orvosolni (a mai napig) – mindegyre „iskolapélda” a francia őszibarack-termelés. A tapasztalatok szerint a leginkább a sokszor túl alacsony termelői árak jelentette probléma mögött az a kistermelői réteg áll, ami nem tagja semmilyen termelői szervezetnek, nincs megfelelő (hűtő)tárolási kapacitása, és a piaci nehézségeket látva elsőként „török meg” és enged az árból, ezzel „leverve” a többiek által elhatározott aktuális termelői árat. Ezzel szemben a termelői szervezetek tagsága mindent megtett a piaci követelményeknek való hatékony megfelelés érdekében, ami a gyümölcsösök heterogenitásának csökkentésétől a homogén és minőségi, időben állandó tulajdonságokkal jellemezhető árualap biztosításáig, valamint a szezon időbeni megnyújtásáig. Ebben a folyamatban az árnak elsődleges szerepe van, aminek egyrészt le kell fednie a termelési költségeket, másrészt időben kiszámíthatónak kell lennie. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy egy bizonyos fokú, ésszerű heterogenitás – pl. a kínálatban – nagyon is hasznos lehet, mivel segíthet a termelés minél eredményesebb valorizálásában.

A zöldség-gyümölcs kiskereskedelemben Franciaországban mára sajátos helyet foglaltak el a már említett professzionális piaci árusok, akik a forgalmazott árut a nagybani piacokon szerzik be, és azt a nagyobb településeken heti két-három napi rendszerességgel megtartott piacokon értékesítik. Ennek az értékesítési formának az eredményességét két tényező határozza meg elsősorban – a kofák és a nagykereskedők kapcsolata, a kofa ez utóbbival szemben kialakított tárgyalási pozíciója, valamint a kofa ügyessége, amivel az árut annak minőségi leromlása előtt el tudja adni. Ez az értékesítési forma a párizsi piacokon a leglátványosabb, ahol a kerületenkénti szociális különbségek a vásárlókban, az árusokban és a kínált áru minőségében egyaránt tetten érhetők, ezt mutatta be a kollokviumon a Paris Descartes egyetem doktorandusza, Jeanne Piedallu. Dolgozatának vizsgálati alanyait azok a guberálók jelentik, akik szociológiai szempontból sajátos velejárási ennek az értékesítési formának: ők élelmiszer-igényük egy részért a piac végével a kofák által eladhatatlannak minősített és a helyszínen hagyott árut összeszedik. *(Fontos, hogy a kérdéses áru ugyan a kereskedő által eladhatatlannak minősített, de ez nem jelenti egyértelműen azt, hogy a termék fogyasztásra is alkalmatlan, mivel sok esetben csak olyan küllemi hibáról van szó, ami a vásárlót ugyan eltéríti, de a „belbecsre” nincs érdemi hatással!)* A „begyűjtésre” mintegy fél órájuk van a guberálóknak, míg az önkormányzati köztisztasági brigád meg nem érkezik. Ez a csapat összeszedi az üres göngyölegeket és egyéb hulladékot, azokat elszállítja és föl is mossa a terepet. Sajnálatos jelenség, hogy vannak, akik a kofák közül nem érzik át a hulladék, selejt szociális jelentőségét, és úgy vélik, amit a helyszínen hagynak, az olyan hulladék, ami szerintük semmire sem használható, de a köztisztaságiak megérkezéséig senki más el nem viheti – így a guberálókat tolvajoknak tartják. Mások sokkal inkább átérzik ennek fontosságát, és úgy látják, a guberálók a selejtnak nem a minőségét, hanem a mennyiségét nézik elsősorban azt remélve, hogy egyáltalán lesz mit enniük. A guberálók között is léteznek bizonyos íratlan szabályok, amik azt szabályozzák, például, hogy egy-egy guberáló csak annyit szedjen össze, amit el tud fogyasztani, hogy a többinek is jusson valami, vagy adott határokon belül megosszák egymás között a „lelőhelyekkel” kapcsolatos információkat, vagy árut cseréljenek egymás között az aznapi zöldség-gyümölcs guberálás végével.

Szociológiai és szociális szempontból a helyzet ennél sokkal összetettebb, mivel a guberálás nagyon sokrétű társadalom-jóléti kérdéseket is fölvet, nem beszélve arról, miként viszonyul a guberálókhoz az adott kerület lakossága. *(Ez Franciaországban sem egyértelmű, mivel a helyi lakosság tűrőképessége függ a guberálók magatartásától is – az elmúlt hetek éles vitákat kiváltott eseménye volt, hogy a párizsi agglomeráció egyik településén polgármesteri rendelkezés tiltotta be a guberálást és rendelte el 38 eurós büntetés kiszabását az ezt megszegőkre.)* További mélyreható vizsgálatokat is megérne a guberálók társadalmi és nemzetiségi hátterének vizsgálata, ahogy azt sem lehet tagadni, hogy a francia és bevándorló kereskedők között is vannak ellentétek, amik csak részben magyarázhatók azzal, hogy más üzletfilozófiát képvisel az egyik és a másik csapat.

A fentiekkel homlokegyenest más fogyasztói réteget mutatott be Lucile Garçon, az Université Lyon 2 doktorandusza, aki a leginkább minőségi gyümölcsfogyasztókkal, kertbarátokkal foglalkozik egy Annecy melletti tájvédelmi körzet (parc naturel régional) példáján keresztül. A tanulmányból kitűnt, hogy az elmúlt évtizedek gazdasági és társadalmi változásai miatt teljesen átalakult a vidék mezőgazdasága, ahol a helyi jellegzetességnek is számító gyümölcsstermesztésben is kialakult egy kettősség – a kamara által nyilvántartott gazdák és az általuk művelt 600 hektárnyi gyümölcsös, és a legalább ekkora gyümölcsöst művelő „amatőrök” (*amateurs* – nagyjából kertbarátok célszerű fordítani) köre, ami tudományos szempontból számos új és izgalmas kérdést vet föl. Így például már maga az „amatőr” fogalmának meghatározása, az általuk végzett tevékenységek meghatározása – ideértve azt a biológiai sokféleséget is, amit pl. a régi helyi fajták fönntartása jelent -, vagy azoknak az alternatíváknak az összeírása, amit ez a kör javasol, jelent. Az „amatőrök” legtöbb esetben olyan férfiak, akik az átlagnál több szabadidővel rendelkeznek, sok esetben a szó jó értelmében egyfajta „hedonisták”, akik jól körülhatárolt baráti társaságokba már nem, társadalmi mozgalomba még nem sorolhatók be egyértelműen, hanem valahol a kettő között helyezkednek el. Nagyon erős összekötő kapcsot jelent számukra egy adott földrajzi hely, az ott található biológiai sokféleség – különös tekintettel a régi fajtákra – és a vidék (agri)kulturális és gasztronómiai öröksége. Szakmai ismereteik nagyon szélesek, készek a pedagógiai tevékenységre, ismeret-átadásra, ugyanakkor viszonylagos távolságtartás jellemzi őket a professzionális gazdálkodói réteggel (ami kölcsönös) és a földolgozó-iparral, de vannak kivételes és jó együttműködésekre is példák. Bizonyos szempontból „kívülálló”, de a változó világban létük, tevékenységük nem csak szociológiai szempontból érdekes, de egyre fontosabb politikai és vidékfejlesztési szerepet kapnak.

A két jelenség egyértelműen mutatja, hogy a társadalomban végbemenő szociális szegregáció egymással szöges ellentétben álló életvitelű társadalmi csoportokat „termel ki”, ahol az értékrendek teljesen másak. Világosan látható, hogy a hulladék fogalma mennyire viszonylagos, milyen fontos szerepe lehet a bizonyos szempontból már forgalomképtelenné vált bolti vagy piaci árunak a legrászorultabbak élelmezésében, ezért elkerülhetetlen ennek újraértékelése, különösen a gazdasági krízis idején. A másik oldalról azt kell látni, hogy a most sok esetben „különcöknek” tartott kertbarátok, a szó jó rételmében vett megszállottságuknak köszönhetően nagyon fontos szerepet töltenek be egy régió, egy ország (agri)kulturális és gasztronómiai örökségének megőrzésében. Ez a jelenség az országaink eltérő történelmével magyarázható okok miatt Franciaországban hamarabb megjelent, mint Magyarországon, de hazánkban is nagyon fontos szerephez juthatnak az elkövetkezendő években.

Arra, hogy mennyire megosztó lehet egy-egy termék, kiváló példa a citoplazmás hímsterilitás és protoplaszt-fúzióval létrehozott – és GMO-nak minősített - CMS-karfiol fajták esete, ami

annak idején a klasszikus biogazdálkodók teljes ellenállását váltotta ki, majd mégis befogadtatott a rendszerbe – ezt Chrystele Dondeyne ([CNRS-LEST](#)) előadása mutatta be. A vitát – ez utólag látható – egy „következetesebb” nézeteket képviselő INRA-kutató váltotta ki, ám a különböző viták, vizsgálatok eredményeként egyrészt cáfolni lehetett a CMS-fajták jelentette ökológiai kockázatot, másrészt a nemesítők, vetőmagtermelők és termelők részéről is komoly érdeklődés mutatkozott a CMS-fajták iránt, ami tagadhatatlanul közrejátszott a helyzet megváltozásában. Tény azonban, hogy az álláspontok nemzetközi, országos és helyi szinten továbbra is megoszlanak e fajtakörre és technológiára nézve – az uniós jogszabály megengedő, a nagy országos kutatóintézetek egyetértének, számos termelői szervezet, érdekképviselő, nagy forgalmazó elfogadó, míg minden szinten vannak olyan, elsősorban szakmai szervezetek, akik elutasító álláspontot képviselnek. A helyzet mindenesetre élesen rávilágít arra, hogy a biotermékek esetében is nagyon sokféle álláspont, vélemény van egyszerre napirenden, amik sokszor egymással ellentmondók, ami egyáltalán nem segíti azt, hogy a fogyasztó tájékoztatása egyértelmű legyen. Tágabb értelemben a példa jól jelzi, hogy mit okoz, ha a különböző minőségi árujelzők sokasága van jelen a piacon, a hatóságokat és a fogyasztókat pedig céljaikat és hátterüket tekintve nagyon sokféle szervezet próbálja meg döntéseikben befolyásolni.

Somogyi Norbert mezőgazdasági és TÉT-attasé, Párizs